
Аліўе Рален

...з пісьменьнікам хіба можна
спадзявацца на шчасьце...

Порт-Судан

Урывак з раману

Пра сьмерць А. я даведаўся ў Порт-Судане. Пошта ў тых краях ня надта надзейная, так што калі гэтая навіна дайшла да мяне, майго сябра ўжо даволі даўно не было сярод жывых. Ліст мне надвячоркам перадаў абадраны, апачвараны праказаю паштальён з вялізным чорным рэвальверам у кабуры, прывязанай да папругі плёткаю са скуры буйвалу. З ягонага твару бяз вуснаў, з падобнымі да пеўнікавых грабеньчыкаў вушамі, ніколі не сыходзіў кплівы выраз. Целам ён нагадваў выразаную з дрэва перакрыўленую фігурку на тэму танца мерцьвякоў. Як і ў бальшыні жыхароў гораду, ягонай асноўнай прафесіяй былі рэкет і забойствы. Якім чынам да яго трапіў той ліст — я магу толькі здагадацца. Ня выключана, што ён скраў яго ў самое Сьмерці.

*Пераклад
з французскай
Юрася
БАРЫСЕВІЧА.*

Мая рука дрыжыць. Я пішу гэтыя радкі на кепскай паперы з сшытку, які набыў у Хартуме, калі мяне выклікала туды для нейкіх разборак адна паліцэйская банда, асадка ня слухаецца рукі, і мае крамзолі мала падобныя да правільных літараў. Кроплі поту з ілба падаюць на паперу й пакідаюць празрыстыя плямы, у якіх расплываецца атрамант: спачатку ён нагадвае выцягнуты з цела галіністы нерв, потым ператвараецца ў блакітнаватыя зграбныя аблачынкі. Ня ведаю, ці хопіць мне сілы перачытаць напісанае. Я пішу гэтыя радкі, каб нейкім чынам перажыць самога сябе. Мне здаецца, нікае іншае прычыны, каб пісаць, не існуе. Я кажу, занатоўваю гэта, хоць нічога пра гэта ня ведаю, дый што наогул можам мы ведаць?

Над неахопным распаленым целам Афрыкі апускаецца чырвонае сонца. Яно дрыжыць у паветры, як мая рука. У блішчатай смуге расплываюцца жалезныя і каменныя стрэхі Порт-Судана з рэзервуарамі для вады. У сонечных прыцемках чорныя, як на выцінанцы, сілуэты гэтых маленькіх вежачак робяць горад падобным да лагера, кінутага войскам на далёкім беразе Чырвонага мора пасля распаду імперыі, альбо да папраўчае калоніі, якую атачаюць вышкі вартавых. Я п'ю ў ценю веранды майго дому скрайне атрутную кантрабандную анісавую, прывезеную шмат гадоў таму на адным з тых нямногіх грэцкіх суднаў, што яшчэ здольныя ўвайсці ў зусім зьмялелы порт: я змардаваны нудою. Мушу прызнацца, што гэты ліст, які падвёў рысу пад пэўным этапам майго жыцця, спачатку падаўся мне прыемнай нечаканасьцю.

Мы пазнаёміліся з А. гадоў дваццаць пяць таму. Нас тады аб'ядноўвалі вялікія няўцямныя мары. Мы збіраліся перакуліць сьвет і прагнулі жыцця, багатага на прыгоды. Я ніколі не зьняваю тых часы, ніколі ня буду сьмяяцца з іх разам з іншымі. Потым нам на ўласным горкім досьведзе давялося спазнаць шмат якія непрыемныя бакі жыцця, але ў той час для нас не існавала страху, зайздрасьці, подласьці. Мы ня верылі ні ў Бога, ні ў д'ябла — яны былі для нас толькі сьмешным увасабленьнем буржуазных забабонаў. Мы былі бязьмежна дзёрзкія і пшчотныя. Гэтага было дастаткова, каб ня зганьбіць уласнае юнацтва. Потым жыццё прымусіла нас перагледзець свае прынцыпы. Інертнасьць сьвету перамагла, нам не хапіла нашых юначых сілаў на барацьбу з ёю, ад містыкі мы дэградавалі да палітыкі, і гледачы воплескамі сустрэлі ўжо відавочны вынік гэтага змаганьня. Памятаю той восеньскі дзень, калі мы з А. бачыліся апошні раз. Мы выпілі піва — што ж яшчэ піць юнакам, як ня піва? — у нейкім буфэце ля мосту Кардынэ. Вецер сыпаў на чорныя лужыны сарванае з клёнаў лісьце, падобнае да крываваых далоняў. Цалкам магчыма, што мы плакалі. Пазьней ён абраў прафэсію літаратара, я — марака. Нам абодвум здавалася, што маргінальны род заняткаў з выпадковым заробкам ня будзе незваротнаю здрадай тым марам, якія мы песьцілі столькі гадоў. Мы мелі рацыю. Для абодвух гэта быў кепскі выбар: мы прысьвяцілі сябе прафэсіям бяз будучыні. Гэта невылечнае.

Я шмат гадоў займаўся перавозкаю смуродных грузаў уздоўж берагоў Афрыкі, пакуль праблемы са здароўем не прымусілі мяне сьпісацца на бераг. Я «сеў на мель» у Порт-Судане, дзе ў выніку пэўнага зьбегу

абставінаў апынуўся на пасадзе начальніка порту. Паколькі порт на той час, можна сказаць, ужо зьнік, нібы засмактаны ў прорву разам з усёй гэтай краінаю, я спалучаў свае цяпер ужо чыста сімвалічныя функцыі — зрэшты, мне ўсё адно перашкаджалі выконваць іх банды маляўнічых галаварэзаў, заўсёды гатовых абраваць судна, якое выпадак заносіў да нашых берагоў, — з яшчэ менш турботнымі абавязкамі пачэснага консула Мадагаскару. Той невялікі заробак, з якога я жыў, складаўся не з працэнтаў ад мыты, якую мне практычна не было з каго браць, і не з акладу, згадкі пра які губляліся ў амаль легендарнай мінуўшчыне, а з даходу ад дробных гандлёвых аперацыяў, якія абмінулі ўвагаю прагныя рэкеціры: крыху алкаголю для краіны, дзе ён забаронены, некалькі жаночападобных стварэнняў з вачыма колеру чырвонага дрэва й пругкай фіялетавай скураю, якіх я пастаўляў на мазутныя баржы (каб падмануць крыважэрных ахоўнікаў маральнасьці, яны мусілі караскацца на борт з боку мора), трошкі мясцовых наркотыкаў. Прыбытак з усяго гэтага быў невялікі, але мне хапала. Маё жыццё паступова ссохлася да бестурботнага расьліннага існаваньня. Я зусім закінуў амаль усе службовыя абавязкі. Начальства глядзела на гэта скрозь пальцы: з іншым чалавекам на маім месцы, магчыма, праблемаў у яго было б больш.

Я шмат чытаў заўсёды, але ніколі не лічыў сябе вялікім знаўцам літаратуры. Кнігі, напісаныя А. — у мяне былі некаторыя з іх — здаваліся мне гарачкавымі й наравістымі. Яны нагадвалі мне, ня ведаю нават чаму, навальнічнае неба ў тропіках, па якім лятуць расьсечаныя пунсовымі й блакітнымі маланкамі цяжкія медзяныя хмары, падобныя да велізарных цяністых лясоў. Я знаходзіў у іх тугу, агіду да жыцця ў прыстойным грамадстве, якую мы, у рэшце рэшт, так і не перарасьлі, няздольнасьць успрымаць як нешта натуральнае ягонья дэбільныя рытуалы, настальгію па тых часах, калі мы будавалі грандыёзныя планы на будучыню. Часам я думаў, што ўсё гэта працягвае нейкім містычным чынам яднаць нас праз тысячы кіламетраў, гэта было як сноп сонечных промняў, што плавіць, нібы паяльная лямпа, руіны ночы й прымушае вахтавага мружыць вочы, узіраючыся ў палаючыя навігацыйныя прыборы, і менавіта гэтае па-юначы насыцярожанае ўспрыманьне навакольнага сьвету дазволіла нам нават у сыпелым узросьце насуперак усяму захаваць у глыбіні душы хоць нешта з колішніх ідэалаў. Ня ведаю, ці слушна я чытаў яго й ці ўпадабаў бы ён сам такое маё прачытаньне. На маю думку, наўрад ці ў кнігах — ягоных і ўсіх кнігах наогул — можна знайсці нешта больш істотнае за гэты ўтрапёны выклік грамадству.

Аўтарам ліста пра сьмерць А. была пакаёўка, якая падпрацоўвала ў яго некалькі гадзінаў штотыдзень. Яна знайшла мой адрас на канверце, што ляжаў сярод раскіданых папераў. Паколькі ліст ня быў запячатаны, яна дазволіла сабе зазірнуць у яго. Там не было нічога, апроч аркушу белае паперы з двума словамі: «Дарагі сябра!». Гэтае няскончанае пасланьне было напісанае напярэдадні сьмерці А.: залішня ланкічнасьць рабіла яго бессэнсоўным, але пэўным чынам яму надавалі важкасьці самі абставіны ягонага зьяўленьня на сьвет. «Ваш сябра сканаў у панядзелак»,

— пісала мне пакаеўка. Яна пісала не «памёр», а менавіта «сканаў», як гавораць простыя людзі й клеркі пахавальных кантораў. Яна нават пісала гэтае слова скарочана, у тры літары (d.c.d.) — гэтаксама, як часам пішуць на вясковых могілках. «Яго больш няма з намі», — дадала яна. Мяне кранула тое, што яна патурбавалася напісаць мне. У мяне з’явілася адчуваньне, што яна ставілася да А., прынамсі, з сімпатыяй. Яна пакінула мне свой адрас — гэта было пры вуліцы Дэ ля Гранж-о-Бэль. Я вырашыў вярнуцца ў Францыю, каб паспрабаваць аднавіць пасланьне, страчанае назаўжды. Марная бязьдзейнасьць майго звыкллага ладу жыцця давала мне прыемную магчымасьць выканаць гэты сяброўскі абавязак. Мне пашчасыціла: у той час у Порт-Судане якраз стаяла судна, якое збіралася ісьці ў Александрыю, Трыпалі й Марсель, — на ім я і пасхаў.

Прайшло ўжо шмат гадоў, як я ня бачыў зімы. Стомнае зіхаценьне белых нябёсаў, парылка нізкіх аблокаў, пад якімі дыміцца мора, а часам над горадам віхурацца велізарныя хмары пяску з Нубійскае пустэльні — ён рыпіць на зубах і высушвае цела да стану муміі. Я ўзьнімаўся на цягніку па даліне Роны й сузіраў праз акно зімовыя краявіды з такім самым захапленьнем, як хто-небудзь іншы глядзеў бы сьпектакль у тэатры. У апошніх водблісках дзённага сьвятла блішчэлі лужыны, раскіданыя, нібы манеты, у зморшынах чорнае зямлі. Размытыя пуцявіны, усе ў сьлядах статкаў жывёлы, беглі ў далячынь, заштрыханую бэзавай і карычневай фарбай. Пад лахманамі шэрых аблокаў кружылі крумкачыныя зграі. Потым за акном праносіліся дамы са сьценамі ў плямах вільгаці, за запацелымі вітрынамі дрыжэлі неонавыя надпісы, роўныя шэрагі машынаў на стаянках нагадвалі баранчыкі пены на марскіх хвалях. Дождж са сьнегам рассыпаўся вакол ліхтароў снапамі перлінаў; ходнікі блішчэлі пад ім, быццам зробленыя з антрацыту.

Пакаеўка аказалася жанчынаю сталага веку з мяккімі рысамі твару, падобнага да пакарыстанага мыла. Яе аповед быў доўгі й павольны: здавалася, яна шукае патрэбныя словы не таму, што ёй цяжка выказацца, а дзеля найбольшае дакладнасьці. Вольны час яна бавіла з тэлевізарам і катом. Калі я завітаў да яе, яна выключыла першы й выставіла ў пад’езд другога — я быў удзячны ёй за такую далікатнасьць. Яна выглядала ня больш здзіўленаю ўбачыць незнаёмага госьця з далёкага Порт-Судана, чым калі б гэта быў сусед па пляцоўцы. Яна спыталася — больш з ветлівасьці, чым з сапраўднае цікавасьці, — якія славы мясьціны й забавы маюцца ў Порт-Судане. Калі я адказаў, што, па вялікім рахунку, нічога вартага ўвагі там няма, яна згарнула гэтую тэму, кінула адно крыху нечаканую рэпліку: «Гэта мяне не здзіўляе». Яна наліла мне шклянку віна й сама, не чакаючы маёй просьбы, пачала распавядаць. Адчувалася, што яна ўжо даўно чакала выпадку падзяліцца з кім-небудзь гэтымі думкамі.

Пра тую жанчыну пакаеўка ня ведала нічога — ёй толькі здаралася бачыць яе вопратку й некаторыя іншыя рэчы. Яна ня ведала ні яе імя, ні дакладнага ўзросту, ні як тая выглядае. Тым ня менш па пэўных прыкметах яна зрабіла выснову, што гэта была вельмі маладая жанчына: напрыклад, меркавала яна, толькі вельмі маладой жанчыне маглі належаць

некалькі параў белых красовак, што стаялі пад кніжнаю шафай. Пакаеўцы ўяўлялася, як тая скача па ходніку з пліты на пліту, — лёгкая, летуценная, уся захопленая гэтай дзіцячай гульнію. Альбо, напрыклад, бяжыць з распушчанымі валасамі па пругкім пяску ўздоўж мора — там, дзе пасля адліву засталіся мудрагелістыя ўзоры ад хваляў, — пераскокваючы адным махам блішчастыя языкі вады, што висоўваюцца на бераг. Яна клапоціцца, каб не замачыліся ногі. Потым раптам спыняецца, паволі рушыць далей, сашчапіўшы рукі за сьпінаю, узіраючыся ў пясок у пошуках тых драбноткіх памаранчава-абрыкосавых ракавінак, што так прыгожа зіхацяць у промнях вечаровага сонца; праз расколіну ў пустой ракавінцы яна сузірае збудаваную малюскам дасканалую сьпіраль, падобную да сходаў у казачнай вежы, дзе жывуць феі. Пакаеўка ўяўляла сабе таксама, як маладая сяброўка А. прыўзьнімаецца на адной назе, адставіўшы наўскос другую, і жвава паварочваецца вакол сябе, малюючы на пяску раўняюцькія кругі. Яе шырокая спадніца ў чорна-белую клетку пырхае над каленкамі. І ўсё гэта павінна было адбывацца, запэўнівала мяне яна, у тую гадзіну сутак, калі амаль паралельныя зямлі промні заходзячага пад балдахінам барвовых аблокаў сонца расьцягваюць цені ледзь не да бясконцасьці. Магчыма, тады ўздоўж вузкае паласы прыбою несліся коні: было чуваць тупат іхніх капытоў, што выбівалі з вады пырскі пены, чмыханьне іхніх ноздраў, цяжкі шоргат прыліву і ўжо далёкія крыкі вершнікаў, што імчалі да цёмнае лініі скалаў на даляглядзе. У гэтыя хвіліны, думала пакаеўка — калі яны напраўдзе былі ў жыцьці А. — ён мусіў адчуваць сябе цалкам шчаслівым. Потым яны, напэўна, ішлі, трымаючыся за рукі, вячэраць у гатэль. Абрусы на сталах у рэстаране былі яшчэ ружовыя ад апошніх промняў сонца, што хавалася за далёкія выспы.

А ў Порт-Судане прыцемкі заўсёды апускаліся на горад паводле непахіснага рытуалу. На нейкую кароткую хвіліну стрэхі, парасоны дрэваў, маляўнічыя арнаменты пальмаў, распаленыя дабела праз увесь дзень сыпакотаю, нібыта выбухалі танцуючымі языкамі полымя найярчэйшых колераў. Здавалася, што ад гэтага відовішча птушкі-падлаеды зьезджаюць з глузду: іхныя арбіты раптам зьбліжаліся, перакрыжоўваліся, сутыкаліся. Віскатлівыя птушыныя гронкі кружлялі ў небе, пасыпаючы горад акрываўленым пер'ем, якое паволі апускалася долу, нібы шматкі куроудму. Падобнае ж шаленства ўсчыналася на зямлі: залатушныя тутэйшыя жывёліны, выблюдкі гіены й сабакі, што звычайна гойсаюць уздоўж берагу ў пошуках рыбіных вантробаў, — часам на пажытак ім трапляюцца й доўгія смуродныя кішкі тапельцаў — кідаліся адно на аднаго, угрызаліся ў горла альбо ў хрыбет былога кампаньёна й не расьціскалі пашчы, пакуль той не знерухомее, мёртвы ці спаралізаваны, з выгалупленымі ў розныя бакі белымі вачыма. І зараз жа яго разьдзіралі на шматкі. Ноч абрушвалася на горад імгненна, як хваля цунамі, што дакацілася сюды ад арабійскага берагу; усё раптам нібы правальвалася ў царства цемры, дзе было відаць толькі, як вогнішчы трапечуць сваімі чырвонымі крыламі ды камарэча ўецца белым арэолам вакол газавых лямпаў.

Яе колерамі былі чорны й белы. Белыя красоўкі, чорныя чаравікі, чорныя джынсы й курткі, белыя блузкі ды майкі з кароткім рукавом —

больш ніякае вопраткі. Не, была яшчэ тая спадніца ў клеткі. Гэта была жанчына нібы напалову ў жалобе. На думку пакаёўкі, яна мусіла мець бледны твар і толькі зрэдку карыстацца касьметыкаю, а гэта, у сваю чаргу, сьведчыла пра яе сур'ёзны й стрыманы нораў, больш прыхільны да роздуму, чым да размовы. Пакаёўка ўяўляла яе зануранаю ў сябе, быццам яе думкі былі завязаныя ў нейкі мудрагелісты вузел, які яна была ня ў стане ня тое што развязаць, але нават апісаць іншым людзям. Гэта быў свайго кшталту якар, які стаяў, нібы букет, у нейкай нутраной вазе й балюча казытаў ёй душу (сама пакаёўка, вядома, распавядала крыху інакш: яна была паводле паходжаньня гішпанкаю і ўжывала прыгожы выраз з яе роднае мовы *ensimismada* — прыметнік ад словаспалучэньня «ў самой сабе» — «усабечаная»). Менавіта такою бачылася ёй тая жанчына — маўклівай і дзіклівай, заклапочанай страхамі, якія яна й сама не магла б патлумачыць, але якія, магчыма, навучылася ўтаймоўваць і нават песьціць як найменш сумнеўную частку свайго «я». Зрэшты, пакаёўка не выключала, што ўяўленьне падманула яе і насамрэч гэта была ганарыстая і жорсткая пустышка. Магло быць і так.

Так ці інакш, але ў той дзень, калі А. ўпершыню сустрэў яе позірк, ён зазірнуў у вочы сваёй сьмерці. Магчыма, ён зразумеў гэта й адчуў парадаксальную радасьць — такую самую, што адчуваў у свой час гусар, які ляцеў на сваім кані ў атаку на лес варожых шабляў, альбо, напрыклад, чалавек, які выходзіў з дому на золку з двума пісталетамі ў адным футарале пад пахаю і крочыў праз пасмы туману да месца дуэлі, з якой мог вярнуцца дахаты на насілках, з тварам, схаваным пад крысам паліто. «Няма сумневу, гэта была прыгожая сьмерць, месьё, — казала мне пакаёўка. — Урэшце, я спадзяюся, што яна была такою». Яна ўздыхнула й дадала: «Мяркую, ён яе заслужыў». Было незразумела, чаго, з яе гледзішча, быў варты мой сябра — прыгожае сьмерці альбо той жанчыны; напэўна, вобразы абедзьвюх непарыўна злучыліся ў яе ўяўленьні — а магчыма, і ў самім жыцьці яны абедзьве яго даканалі.

Што яшчэ было дзіўнага, на першы погляд непрыкметнага, на што ніколі не звярнуў бы ўвагі чужы ў доме чалавек, — гэта тое, што яе рэчы выглядалі так, нібыта яна была нападзёва ў любы момант зьехаць з кватэры альбо, наадварот, толькі што вярнулася з падарожжа. Яна мела ў сваім распараджэньні некалькі вольных шуфлядаў, але амаль усе яны заставаліся пустыя, яе вопратка ляжала стосам на стале альбо вісела на плечыках, прычэпленых сям і там, пераважна за паліцы кніжнае шафы, пад якую яна ставіла свае красоўкі й чаравікі. Калі не лічыць яшчэ флаконаў, тубікаў ды слоічкаў з касьметычнымі сродкамі, што стаялі асобнай купкаю ля люстэрка ў лазенцы, у кватэры не было бачна больш ніякіх яе асабістых рэчаў. Выглядала, быццам яе пераезд да А. быў вынікам спантаннага руху душы й усё яшчэ заставаўся адкрытым пытаньнем. Здавалася, што яна не збіраецца заставацца тут на стала, а тым больш быць гаспадыняю — проста прыпынілася на нейкі час, як качэўнікі атабарваюцца ў стэпе каля калодзежу й рушаць са сваімі статкамі далей, як толькі тыя выжлукцяць усю ваду.

І ў гэтай капрызлівай гатовасці ў любы момант разьвітацца не

было, на думку пакаёўкі, ніякага каццтва, ніякае гульні: яе шмат разоў здзіўляла, што калі А. з'язджаў па справах (пра гэта сьведчыла зьнікненне ягонае валізы, часткі адзеньня, туалетных прыналежаўцаў і г.д.), яе рэчы заставаліся на месцы, але заўсёды захоўвалі дыстанцыю і як быццам недавер, насыцарогу да свайго атачэння. А. з'язджаў даволі часта — у асноўным, каб пісаць. І тады яшчэ больш, чым звычайна, здавалася, што яна жыве нібыта ў кватэры нябожчыка — з нейкай боязьню й пашанаю да ягонае памяці: яна нічога не кранала, не займала вызваленае ад ягоных рэчаў месца, быццам мэбля ўжо стаяла ў чахлах — як у тых дамах, дзе ад жыцця застаўся толькі пыл. Так, яна ставілася да А. як да нежывога — страшылася, як мерцвяка, альбо пяшчотна любіла, як успамін пра памерлага (што больш верагодна: інакш не заставалася б там) — ва ўсялякім выпадку, ён быў для яе істотаю з іншага сьвету (іхнія адносіны былі настолькі дзіўныя, што, ня выключана, гэта яна была мёртвая, а ён жывы — і тады, значыцца, яна існавала адно як прывід, які матэрыялізуецца ўначы падчас каханьня й зьнікае з першым крыкам пеўня). Такія вось вар'яцкія думкі здараліся ў пакаёўкі, калі яна глядзела на рэчы, на якіх было нібыта напісана, што яны тут толькі часовыя госьці. Але цалкам магчыма, што яна памылялася, і тая жанчына была звычайнай мяшчанкаю, якая пакахала А., цвяроза ўсьведамляючы, што ніколі ня станеца спадарожніцаю ягонага жыцця, што для яе гэта будзе проста мімалётнае захапленне, цікавы досвед, а потым ёй усё адно трэба будзе знайсці штосьці больш камфартабельнае для шлюбу й гадаваньня дзяцей — мужчыну накшталт раскладное канапы. З пісьменьнікам хіба можна спадзявацца на шчасце? Мы ня ведаем, як там у іх было насамрэч, і ніколі ўжо не даведаемся.

Ад перакладчыка. Урывак з раманау Аліўе Ралена «Порт-Судан» (Йdition du Seuil, Paris, 1994) сваёй журботнай тэмаю і віртуозным перагукваньнем двух планаў нарацьці нагадаў мне вядомае апавяданьне Дж.Д.Сэлінджэра «Чалавек, які сьмяяўся». Зрэшты, такія гісторыі здараліся ці яшчэ здарацца з кожным літаратарам. Мы ўсе тут жывем паміж першым і трэцім сьветам, першым і трэцім пеўнем, першым і трэцім званком. Паміж сабою і ёю...

